

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

Hermann Keyserling

**DESPRE
ARTA VIETII**

*

FILOSOFIA CA ARTĂ

Traducere de
Mihnea Moroianu
și
Octavian Soviany

Cuvânt înainte și note de
Mihnea Moroianu

 Sens
Editura

Cuprins

Notă asupra ediției.....	9
Cuvânt înainte.....	11

DESPRE ARTA VIETII

(1936)

PREFAȚĂ.....	17
I. VIAȚA ESTE O ARTĂ.....	20
II. DESPRE JUSTA DESEMNARE.....	48
III. DESPRE ARTA ORATORIEI.....	59
IV. DESPRE MISTERUL POLARIZĂRII.....	75
V. DESPRE CONCENTRARE.....	104
VI. DESPRE POLIFONIE.....	112
VII. UTOPIȘTI ȘI PROFEȚI.....	120
VIII. DESPRE DEZORDINEA FECUNDĂ.....	136
IX. CONFLICTUL GENERAȚIILOR.....	150
X. INDIVIDUL ȘI SPIRITUL EPOCII.....	173
XI. DESPRE NUMĂRUL LIMITAT AL FORMELOR CULTURALE IMPORTANTE.....	190
XII. SEMNIFICAȚIA ARTEI CHINEZE.....	200
XIII. MORȚI ȘI RENAȘTERI.....	204
XIV. DESPRE VIITORUL CIVILIZAȚIILOR MEDITERANEENE.....	222
XV. CULTURA FRUMUSEȚII.....	239

FILOSOFIA CA ARTĂ

(1922)

DREPT INTRODUCERE.....	259
I. FILOSOFIA CA ARTĂ.....	261
II. CITITUL ÎN STELE	268
III. SPIRITE ALE VREMII, ATEMPORALE, ETERNE	274
IV. IDEALISM ȘI EDUCAȚIE NAȚIONALĂ.....	284
V. CULTURĂ GERMANICĂ ȘI CULTURĂ ROMANICĂ ..	294
VI. ORIENT ȘI OCCIDENT ÎN CĂUTAREA ADEVĂRULUI COMUN	312
VII. PROBLEMA DESTINULUI.....	334
VIII. DESPRE INTERESUL ISTORIEI.....	349
IX. PRO ȘI CONTRA TEOSOFIEI.....	366
Supliment bibliografic.....	378
ANEXĂ	
DESPRE OBIECTUL REAL AL METAFIZICII	381

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezentul volum reunește două culegeri de articole și conferințe ale lui Keyserling, acoperind, cu anumite lacune, un interval de trei decenii, 1906-1935, și având drept idee comună rolul nu al artei propriu zise, ci al perspectivei artistice în abordarea chestiunilor legate de filosofie, morfologia culturii, filosofia religiei și a istoriei, și nu în ultimul rând, a vieții privity ca artă.

Despre Arta Vieții, tradusă din franceză de Octavian Soviany, este versiunea românească a cărții *Sur l'Art de la Vie* (1936), primul text al căreia, „Filosofia este o artă” a fost readus la începutul *Filosofiei ca Artă*, de unde fusese extras pentru completarea sumarului ediției franceze. Această a doua secțiune, tradusă din germană de Mihnea Moroianu (cu excepția amintitului eseu inițial), este o versiune aproape completă a volumului *Philosophie als Kunst* (1922), a cărui înrudire de fond cu eseurile primei părți este documentată de cele patru eseuri ale sale care au fost incluse în ediția franceză, apărută 14 ani mai târziu. Neincluse în această versiune au rămas un text datând din 1909, precum și alte două din 1919, care ni s-au părut insuficient legate de problematica generală a ambelor volume. Aceleași considerente ne-au făcut să renunțăm la a doua parte a eseului „Pro și contra Teosofiei”, dedicată unei polemici, niciodată reluată ulterior, cu Rudolf Steiner.

I VIAȚA ESTE O ARTĂ

De departe cele mai multe aparențe – în sensul cel mai general al termenului, care este convențional, platonician, hindus și kantian în același timp – pe care le creează spiritul uman au ca mobil subiacent și ca scop inconștient fie compensarea realității, fie abaterea atenției de la aceasta. Căci oricine este cât de puțin superficial, nu poate găsi o fericire relativă decât trăind în mod conștient într-un plan diferit de acela al experienței lui imediate și profunde. Dacă ne scrutăm fundul sufletului – ce descoperim? Nu găsim aproape niciodată acolo satisfacția elementară pe care ți-o dă astâmpărarea foamei și setei de viață, ci deziluzii, dezgust, resemnare, ranchiună, minciuni conștiente, travestiuri, comedii în desfășurare sau în proiect, care sunt inventate aproape întotdeauna pentru a înșela pe cineva; în cel mai fericit caz descoperim acolo mărturisirea pe care ne-o facem nouă înșine că viața e tragică. Spun în cel mai bun caz, căci experiența tragicului îi dă celui care o traversează acea satisfacție a amorului propriu care este legată de sentimentul de a fi judecat demn, de către destin, de a fi amestecat în ceva grandios, în timp ce orice subordonare în raport cu ceva josnic sau meschin ne degradează în propriii noștri ochi. Dificultățile și adversitățile de ordin intim, care formează stofa însăși a existenței celor mai mulți dintre oameni, intimități, asupra cărora, tocmai din acest motiv, toată lumea consimte tacit să păstreze secretul, constituie pentru conștiința subiectivă ceva mult mai rău decât ceea ce se divulgă de obicei în fața tribunalelor. Din punctul de vedere al subiecților înșiși – indiferent de ce gândesc alții despre ei și

indiferent de ceea ce recunosc ei în propria lor conștiință – aproape toate viețile care debutează cu cât de puțină ambiție reprezintă niște eșecuri sau în cel mai fericit caz niște insuccese; până și Goethe a spus spre sfârșitul vieții că nu-și amintește să fi trăit nici măcar o singură zi cu adevărat fericită.¹ Și dacă viața trecută, privită în mare, așa cum o înfățișează istoria, pare a fi o afacere mai puțin proastă și oferă un tablou mai puțin respingător, aceasta se întâmplă pentru că, pe de o parte în virtutea unui egoism care îi determină să evite impresiile dezagreabile, iar pe de altă parte pentru că învinșii vieții sunt eliminați repede, marea parte a oamenilor nu îi remarcă pe acești învinși. Tocmai deciziile cele mai crude sunt cele care par aproape întotdeauna, după cel mult câteva decenii, legitimate prin consecințele lor, căci cei pe care i-au lovit nu sunt acolo ca să protesteze. Toate istoriile care se învață la școală au fost scrise de învingători, cu excepția Istoriei Sacre, care tocmai prin aceasta, mișcă mai mult decât oricare alta, deși nimeni nu-i aplică învățăturile în afara vieții religioase. Altminteri, privită foarte în mare, până și istoria cea mai reușită nu este decât o suită de ocazii ratate.²

Dacă acestea sunt adevărate în ceea ce privește istoria, unde obiectivul primează asupra subiectivului și unde sacrificarea personalului în favoarea colectivului pare un lucru firesc – cum ar putea oare viața intimă să nu fie, ea mai ales, dură

¹ Aluzie la mărturisirea făcută lui Eckermann în convorbirea din 27 ianuarie 1824: „Mereu am fost lăudat drept un om deosebit de fericit în viață; și nu vreau să mă plâng sau să-mi învinuiesc soarta. Dar, în fond, ea n-a fost decât osteneală și muncă, și pot spune pesemne că în cei șaptezeci și cinci de ani ai mei n-am avut patru săptămâni de tihnă veritabilă. A fost veșnica rostogolire a unui pietroi care se cerea mereu ridicat. Pretențiile interioare și exterioare la adresa activității mele au fost prea multe.” (N. tr.)

² Vezi capitolul „Adevăratul sens al progresului” din lucrarea noastră *Lumea care se naște*. (N. a.)

Respect și dificilă ca regulă generală? Aproape toate iubirile se termină rău, aproape niciodată căsniciile nu duc la împlinire promisiunile logodnelor. În aceste condiții nu este decât firesc ca omul să profite și chiar să abuzeze din instinct, pentru a suporta viața, de acea facultate pe care Jules de Gaultier³ o numește principala facultate a oamenilor: *bovarysmul* sau puterea de a se imagina altfel decât sunt în realitate. Pentru a nu observa realitatea penibilă, deja Adam și Eva, dacă nu în momentul căderii lor, atunci cu siguranță de îndată ce au fost desvrăjiți de Cain, au inventat și au cultivat această artă a disimulării care este astăzi nu doar arta cel mai bine practică, dar probabil și singura artă pe care oamenii o exercită într-o manieră cu adevărat desăvârșită. Această artă, extrem de creatoare în felul ei, permite introducerea în viață a substitutelor materiale ale fericirii; iar acest lucru este posibil în primul rând ca urmare a faptului că omul nu se vede pe el însuși decât în oglinda constituită de reprezentare. În consecință, opinia celorlalți, acceptarea convențiilor derealizante și transfiguratoare, a miturilor falsificatoare printre care acela care definește adevărata fericire în funcție de pierderea iluziilor este cel mai abil, pot să creeze o aparență de fericire care în ochii conștiinței ascunde realitatea. Totuși, în străfundul său inconștient, nimeni nu se lasă înșelat de aceste artificii și expediente. De unde această manie de a munci și de a avea tot timpul o ocupație, care este cu atât mai pronunțată cu cât omul afișează mai mult optimism. Ființele umane cele mai puțin nefericite ale umanității mijlocii sunt probabil femeile care găsesc o plăcere în suferința pe care și-o mărturisesc.

Tabloul vieții umane obișnuite pe care tocmai l-am înfățișat corespunde regulii generale. Și totuși nu există om cât de puțin sincer și profund în același timp, care să nu simtă că *ar*

³ Jules Gaultier (1858 – 1942) – critic și eseist francez, autorul lucrării *Bovarysmul, eseu despre puterea de a imagina*. (N. tr.)

trebuie să existe și o soluție de viață mai bună decât disimularea și resemnarea. În forul nostru interior nutrim cu toții credința că fericirea *ar trebui* să fie privilegiul tuturor. De unde credința Creștinului în fericirea cerească și cea a Hindușului că realizarea pleneră a Ființei coincide cu beatitudinea supremă; de unde tendința noastră profund înrădăcinată de a ameliora lumea. Și ne menținem această credință cu atât mai puternic cu cât nefericirea condiției umane contrazice sentimentul nostru de superioritate generală față de animale. Într-adevăr, nu există animale nefericite, așa cum nu există animale imorale; ele se găsesc toate într-o stare de echilibru perfect cu și în mediul exterior care le afectează, nu văd dincolo de acesta; ele sunt toate filosofi – de exemplu ele dorm adeseori pe toată durata anotimpului neprielnic; ele sunt toate profeți, căci presimt cum va fi vremea și se comportă în consecință. Omul, dimpotrivă, este lipsit de niște instincte sigure și care să-i servească doar interesele; el vede mai departe decât i-o impune mediul său vital, ceea ce-l face să se rătăcească adesea; la el voința liberă este cea care trebuie să-i desăvârșească acea formă și ordine a vieții care definește existența optimă a oricărui organism și pe care Natura o prescrie și o menține perfectă la animale; la om ea nu face decât să o schițeze. Rațiunea acestei stări de fapt este aceea că esența profundă a omului nu aparține ordinii telurice; ea este de ordin spiritual. De unde această contradicție originară care afectează condiția umană. Străfundul omului este liberă inițiativă și elan spre ideal, dar Natura le limitează și le pune piedici, iar libertatea însăși nu este dezvoltată într-atât încât să poată învinge aceste rezistențe. Aceste câteva fapte – precum și altele – sunt absolut suficiente pentru a explica nefericirea congenitală a ființei umane, care face plauzibile de la bun început mituri cum este acela al păcatului originar, al căderii dintr-o condiție superioară, al unei greșeli cu neputință de ispășit și al vieții terestre ca încercare sau pedeapsă.

Totuși, aceleași fapte, dacă sunt înțelese până la capăt, pot să ne servească drept călăuze spre acea fericire râvnită, care la prima vedere pare inaccesibilă omului. Dacă străfundul său este liber și în consecință nu-i aparține ordinii naturale, atunci chestiunea fericirii, așa cum este privită în general, este incorect pusă. Este nu doar practic, ci și logic imposibil, ca omul să ajungă la fericire lăsându-se să alunece pe panta naturală a vieții. Credința curentă că dacă toate dorințele ar putea fi satisfăcute totul s-ar sfârși cu bine, este marea eroare, eroarea originară a omului care gândește. *Căci tocmai contrariul acestei credințe este adevărat.*

De-a lungul observațiilor și reflecțiilor, de altfel atât de diverse, din acest volum, vom fi întotdeauna conduși, oricare ar fi fost subiectul nostru particular, spre a pune accentul final asupra artei. Chiar și în domeniile unde nimeni nu se gândește să aplice normele estetice, va trebui să constatăm că perfecțiunea vieții depinde de gradul în care funcționează acolo un simț al Frumuseții pus în slujba înțelegerii. Dacă alăturăm acum aceste rezultate la considerațiile noastre despre animale, rezultă că, dintre toți oamenii, numai artistul poate atinge aceeași desăvârșire ca și ele. Într-adevăr numai omul-artist și doar în măsura în care este artist trăiește în întregime plecând de la Spirit și nu de la *Gana*, iar Spiritul este centrul vital al omului.⁴ Dacă este așa, atunci însăși Arta Vieții și nu o artă particulară oarecare trebuie recunoscută, în mod general și evident, drept artă supremă, iar cultivarea acestei arte și nu cultivarea științei, a tehnicii, nici chiar a religiei, ar trebui să constituie primul și ultimul scop al educației. Nu este vorba, evident, de acea artă a vieții care constă, în ultimă instanță, în disimulare, refulare și minciună, ci de o artă prin care se revelează cel mai profund

⁴ Vezi capitolul final, „Spiritualitate”, din *Psihanaliza Americii*. (N. a.)

adevăr al omului, de o artă care reprezintă realitatea profundă a Spiritului. În mod uimitor, nu există nimic din toate astea. Nu cunosc niciun filosof care să fi pus această problemă, cel puțin – nu explicit. De multă vreme au fost răspândite și practicate arta de a ne pune bine cu zeii, arta relațiilor sociale, a curelor medicale, a seducției amoroase, a politiciii, a educării tinerilor și a ascezei, ca mijloace de depășire a condiției naturale a omului; dar tuturor celor care în conștiința colectivă joacă rolul de *gene* (factori ereditari) pare să le fi scăpat din vedere că numitorul comun al acestor arte particulare este Arta Vieții și că doar buna înțelegere acestui fapt permite ameliorarea profundă a condiției umane în general. Dacă vorbim despre Arta Vieții, toată lumea se gândește numaidecât fie la arta disimulării și a falselor aparențe, fie la o cultivare a vieții în sensul *Bildung*⁵-ului goethean, care presupune, pentru a îndeplini un rol vital, o existență fără griji, pe care cineva și-o dorește încă și mai plină de agrement. Iar în fond, toată lumea bănuiește în artistul vieții un fel de scamator, un om puțin serios care, grație talentelor sale speciale sau altor contingente favorabile, știe nu doar să salveze aparențele, ci și să se salveze pe sine însuși în aparențe. În epocile unei conștiințe intelectuale mai puțin treze și în care spațiul și timpul de nedepășit făceau posibilă viața fiecăruia într-un mic cerc închis – pe care în planul ei exclusivist viața de curte nu făcea decât să-l exalte – neînțelegerea și falsa desemnare nu făceau decât relativ puțin rău. Căci tocmai aceste condiții făceau dificil un impact exagerat al artificului asupra experienței vitale. Atâta vreme cât predomină iraționalul, interpretarea, a cărei sursă e totdeauna rațională, nu joacă niciun rol vital important. Astăzi, când toată lumea gândește și când cucerirea spațiului și a timpului a redus la tăcere înțeleapta tradiție a micilor cercuri

⁵ „Formare” a unei personalități aflate în armonie cu ceilalți și cu sine însăși. (N. tr.)

închise, toată, absolut toată ameliorarea posibilă a condiției umane depinde de înțelegerea limpede. Și nu doar ameliorarea, ci și simpla menținere a unui fapt tolerabil depinde de aceasta: căci nu e nicio îndoială că, pretutindeni unde nu există o stare sufletească și de spirit care să permită dominarea și modelarea unui material al experienței mult mai vast decât acela oferit vreodată înaintașilor noștri, nefericirea și nu fericirea omenească crește ca urmare directă a așa-zisului progres, adică a trezirii conștiinței, a accesibilității cunoașterii și a lărgirii razei acțiunii posibile. Că știința și cunoașterea nu constituie prin ele însele un remediu, este un lucru de acum dovedit.

Să punem așadar problema Artei Vieții în toată profunzimea și în toată generalitatea ei. În acest scop, cel mai indicat este să începem prin a ne întreba: care sunt cei cu adevărat fericiți printre oameni? Răspunsul nu lasă loc de nicio îndoială. Aceștia sunt cei care au învins, au stăpânit și au dominat din interior niște condiții exterioare dacă nu foarte dure, cel puțin foarte dificile. Prototipul preafericitului pe pământ este Sfântul. Nu a existat vreunul care să nu fi avut de învins în el însuși o natură pe care o socotea în esența ei nedesăvârșită, care să nu se fi confruntat cu mari dificultăți exterioare, care să nu fi consimțit să sacrifice bunurile la care ținea cel mai mult și care să nu-și fi disciplinat și re-disciplinat permanent natura inferioară. Dezinteresul material al Sfântului, fie că el a vrut să fie sau nu sărac și ascet, a fost întotdeauna rezultatul unei mutații, dacă nu datorate propriului său efort, cel puțin provocate de acesta. Niciodată niște ființe născute angelice – și există mai multe decât se crede de obicei – n-au devenit mari Sfinți. Aceasta fiindcă sfințenia reprezintă, într-o formă specială, care este poate cea mai propice pentru realizarea Spiritului suprem, o spiritualizare integrală a vieții. Și n-au existat niciodată sfinți autentici care să nu fie radioși de bucurie; mulți dintre ei în mijlocul celor mai grele torturi. Deoarece bucuria este emoția proprie vieții în

întregime spiritualizate, așa cum frica, foamea, grija⁶ și tristețea sunt caracteristice vieții dominate de *Gana* sau polarizate în jurul acesteia. Iar viața unui Sfânt, considerată pornind de la natura ei – ce altceva este ea dacă nu o capodoperă de artă? În cazul Sfântului, nicio manifestare vitală importantă din perspectiva conștiinței morale nu este lăsată să alunece pe făgașul ei natural; orice mișcare este guvernată de un principiu spiritual care pătrunde în toate, așa cum inspirația poetului pătrunde în masa de vocabule pentru a coordona câteva după un ritm pre-conceput.

După Sfânt, omul cel mai fericit din lumea aceasta este Eroul. Exemplul său este încă și mai ilustrativ decât al celui dintâi, pentru că eroismul implică aproape întotdeauna o tragedie, astfel încât aici chestiunea atingerii unei fericiri banale se pune mai puțin decât oriunde altundeva. Cu un instinct sigur, toate tinerele suflete nobile îl invidiază pe Erou și invidiază până și moartea lui timpurie, întrucât ele simt că bucuria pe care o dă afirmarea absolută de sine a Eroului, acel *non liquet*⁷ al său vizavi de toate circumstanțele exterioare, prețuiește de mii de ori mai mult decât orice noroc și decât orice succes. Aici intră în joc acea lege pe care am semnalat-o vorbind despre problema conflictului dintre generații: legea conform căreia *ne*-adaptarea, și nu adaptarea, este cea care condiționează în primul rând progresul vital. Numai că aici ea se aplică pe un plan superior. Cel care se întrupează în Erou este Spiritul pur, în două dintre aspectele sale primordiale, Curajul și Credința; asumându-și firesc propria moarte și punându-și viața în joc, Eroul își afirmă

⁶ Aceste scurte precizări – care corespund unor expuneri complete conținute în *Meditații Sud-Americane* – demonstrează prin ele însele cât de superficială, chiar neserioasă, este filosofia lui Heidegger, atât de celebrată de colegii lui de castă, care statuează angoasa, *die Sorge*, drept atribut primar al Ființei! (N. a.)

⁷ Literal „Nu e clar” – formulă cu care judecătorii romani o foloseau în redactarea sentinței într-un caz îndoielnic. (N. tr.)

identitatea personală într-un grad superior, și el se dovedește animat de Spirit într-o manieră mai manifestă decât Sfântul însuși, al cărui mod de viață conciliant poate fi cu ușurință luat drept compromis. De unde efectul euforic și entuziasmant al oricărui efort eroic, indiferent dacă duce sau nu la un succes exterior. O bucurie incomensurabilă trăiește în cel care a învins Frica și Foamea Primordială și ale cărui energii telurice, chiar în planul vieții terestre și chiar în vederea unor scopuri terestre, servesc în totalitate Sensul pe care îl afirmă Spiritul autonom. Iar această bucurie radiază atât de puternic în exterior, încât pe nenumărați oameni îi face capabili dacă nu de un eroism analog, atunci cel puțin de un entuziasm făcându-i să uite de frică și foame, și producând aceleași efecte. Aici, înalta înfăptuire dusă la bun sfârșit își vedește o virtute aproape miraculoasă. Aceasta fiindcă *opera* materializează până la un anumit punct un elan care e în sine pur spiritual, ea „fixează” un fenomen al Devenirii naturale ca pe o etapă a Irupției Spiritului, ceea ce transfigurează acel fenomen și creează un plan al spiritului materializat care, din momentul acela, atât pentru Erou, cât și pentru cei pe care acesta îi ridică la nivelul său, constituie punctul de plecare. După ce fapta înaltă a fost îndeplinită, eroul nu mai este același care a fost; el s-a recreat pe sine. Este fiul operei sale în același sens în care poți să fii fiul spiritual al unui Sfânt. Or această posibilitate de a învinge din interior tot ce părea un destin exterior de neevitat dă naștere unei bucurii cu adevărat inefabile. Cel care o resimte nici măcar nu mai observă adversitățile exterioare; el nu mai vede în ele decât mijlocul de a-și duce până la capăt finalitățile spirituale. Un asemenea eroism face desigur școală. *Imitatio Christi*⁸ nu a făcut să progreseze decât relativ puțini

⁸ Operă de pietate creștină apărută anonim, în jur de 1418, atribuită preotului german Thomas a Kempis (Thomas von Kempen), bucurându-se de o mare răspândire atât în mediile catolice, cât și în cele protestante din secolele XVI-XVIII. (N. tr.)

oameni. Emulația pe care a produs-o Eroul este, dimpotrivă, fără îndoială cauza cea mai puternică și totodată cu acțiunea cea mai generală care, de-a lungul întregii istorii, l-a ajutat pe om să se ridice deasupra naturii sale elementare. Dar această imensă forță de atracție pe care o exercită eroismul nu se datorează nicidecum cauzelor asupra cărora insistă toată tradiția noastră stoico-creștină: superioritatea datoriei asupra voinței, imperativul abnegației, obligația sacrificiului etc.; ea este datorată imensei bucurii pe care o dăruiește și pe care o inspiră.

Această materializare a Spiritului pe care o creează opera înfăptuită își găsește expresia prototipică în arta propriu-zisă. Căci atunci când vorbim despre artă ne gândim în primul rând la operă și nu la artist. În cazul artei, sare în ochi faptul – la fel de adevărat atât în ceea ce privește acțiunea eroică, cât și viața sfântă, dar care, din lipsa unei materializări statice și permanente, scapă ușor atenției – că planul Spiritului materializat este un plan cu totul special al ființei și al existenței, *altul* decât acela al vieții imediate. Când este vorba de arta oratoriei, de filosofie, de polarizarea omului viu sau de acțiunea spermatică exercitată prin intermediul Verbului, materializarea nu este la fel de manifestă ca în pictură și în sculptură; dar este de ajuns un moment de reflecție pentru a ne da seama că planul de existență a artelor mai puțin palpabile nu este, prin aceasta, mai puțin tangibil și mai puțin definit decât acela al muzicii. În toate aceste cazuri este vorba de un *alt* plan decât acela al datelor imediate ale vieții, de un plan special a cărui rațiune de a fi este Spiritul creator. În acest punct al reflecțiilor noastre este de ajuns să condensăm în cât mai puține cuvinte cele „deja înțelese” pentru a dovedi în primă instanță justetea afirmației cuprinse în titlul acestui eseu: viața este o artă. Sfințenia, eroismul și realizarea inspirației artistice reprezintă cât se poate de evident o biruire a Naturii în același sens formal general. Și aceasta este ceea ce face să dea în același